

Inleiding – Hildegard

Vandaag in de serie mystiek richt onze aandacht zich op Hildegard von Bingen.

Hildegard was de tiende kind van de graaf en gravin van Bermersheim, geboren in het jaar 1098. Op 10-jarige leeftijd wordt zij in de leer gedaan bij de kluizenares Jutta von Sponheim, die woont nabij het benedictijnerklooster Disibodenberg. Op 15 jarige leeftijd legt ze de gelofte af en wordt non. Na de dood van Jutta in 1136 wordt Hildegard gekozen tot abdis. In 1141 na de kerstdagen beleeft Hildegard een heftig visioen. Het geeft de aanzet tot een boek over haar visioenen, waarin zij deze beschrijft en uitlegt. Het boek heet Liber Scivias.

Dit boek stuurt ze naar Bernardus van Clairvaux en schrijft: "O, eerbiedwaardige vader, gij die zo wonderbaarlijk hoog staat in aanzien en goddelijke kracht..." Bernardus is geestelijk leidsman van de cisterciënzer kloosters. Hij heeft eerder ook een krachtige impuls aan de middeleeuwse mystiek gegeven. Hij is dan ook de geestelijke autoriteit die Hildegard zijn beschermende zegen kan geven. Bernardus laat ook delen uit Hildegards boek voorlezen aan de paus. Daardoor stijgt het aanzien van Hildegard nog meer. Ze schreef nog een aantal boeken over haar visioenen en boeken over geneeskunst, en de natuur. Daardoor wordt de invloed van Hildegard op de ontwikkeling van de mystiek en het geestelijk leven in de kloosters krachtiger.

Wat is mystiek?

Op die vraag zijn verschillende antwoorden mogelijk. Voor rationele atheïsten is mystiek zweverig gedoe van gelovigen. Maar voor gelovigen is christelijke mystiek het zoeken naar wegen om God innig lief te hebben en die liefde ook gestalte te geven. De innige liefde van de mens kan als genade een antwoord van God krijgen. Dat antwoord van God kan komen als beelden, als innerlijke ervaringen die helderder zijn als dromen. Wat bij de profeten van Israël benoemd werd als visioen, als gezicht. Het antwoord van God kan ook gestalte krijgen als een stem, of het spreken van een engel, die soms ook uitleg geeft aan de beelden.

In de christelijke mystieke stromingen worden dan ook wegen beoefend om door een specifieke levenswandel de genade van God te mogen ervaren. Die specifieke levenswandel was veelal ingebed in een kloosterleven. Zo ook bij Hildegard.

Hildegard blijkt al jong beelden te zien. Ze wacht tot ze veel ouder is om hierover een boek uit te geven. Hildegard wijst geen specifieke levenswandel met nadere voorschriften van vasten of intensiever bidden of het aanleren van nederigheid door pijniging of geseling aan als weg. Kennelijk lijkt het haar voldoende om in navolging van Bernardus: dikwijls met God om te gaan door te overwegen, te lezen, te bidden en te gehoorzamen. Dan laat God zich in deze vertrouwelijke omgang zoetjesaan en als het ware ongemerkt kennen. Zo proeft de mens hoe zoet de Heer is en heeft hij God niet lief om zijn eigen voordeel, maar om God.

Overweging

Een maand geleden heb ik een lezing over Hildegard von Bingen bijgewoond. Het wordt lastig om alles wat daar verteld is in 10 minuten samen te vatten, maar een paar dingen wil ik er toch uitlichten. Hildegard werd in 1098 geboren en werd eigenlijk als kind al het klooster in gepusht. Nu was een klooster in die tijd een scholingscentrum en ze leerde o.a. lezen en schrijven, Latijn, en Gregoriaanse muziek. Nu was in die tijd Latijn de schrijftaal. Dus al haar werken zijn in het Latijn geschreven. Ze kreeg visioenen en begon die op te schrijven en stuurde een proeve daarvan aan Bernardus van Clairvaux. Die gold echt als autoriteit. We praten inmiddels over de periode rond 1145. Ze vroeg hem, wat ze er nou eigenlijk aan moest. Moest ze het voor zichzelf houden, of moest ze nou juist doorgaan met het op schrift stellen van die beelden. Bernardus haalde blijkbaar inspiratie uit die

tekst en moedigde haar aan om er vooral mee door te gaan. In 1147 was er in Trier een synode, waar de toenmalige paus Eugenius III aanwezig was, maar ook heel veel andere abten, bisschoppen en andere kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders aanwezig waren en daar bracht Bernardus dat manuscript onder de aandacht van die paus en die begon er ten overstaan van al die kerkelijke boba's uit voor te lezen. Dat maakte Hildegard in één klap beroemd. Iedere kloosterbibliotheek wilde een exemplaar hebben, handgeschreven en in totaal uiteindelijk zo'n 600 perkamenten pagina's dik en voor de mensen, die niet zo goed Latijn spraken, van illustraties voorzien. Ik wil jullie nu een heel klein stukje, in vertaling uiteraard, uit zo'n visioen voorlezen en daarna kijken we eens even naar die illustratie op de achterkant van onze liturgie.

'En toen zag ik een buitengewoon grote en zeer felle lichtschittering die als met veel ogen opvlamde. Haar vier hoeken wezen naar de vier windrichtingen; het duidt op een geheim van de hemelse Schepper, dat mij in een groot mysterie werd geopenbaard. Daarin verscheen ook een ander licht als het morgenrood dat de felheid van een purperen bliksem had. En ik zag op de aarde mensen die melk in hun vaten bij zich droegen, melk waaruit zij kazen bereidden. De melk was soms dik, waaruit stevige kaas werd bereid, soms dun, wat tot magere kaas leidde, deels ook bedorven, waar verzuurde kaas van kwam. Ook zag ik een vrouw die in haar schoot als het ware een volwassen mens droeg. En plotseling bewoog deze gestalte – geheel volgens de verborgen beschikking van de Schepper – met een energie, alsof een vuurflits het hart van deze mens leek te raken. Het grote licht was zonder menselijke vormen, het raakte zijn hersenen en doorstroomde al zijn ledematen.

Hildegard ziet in dit visioen een abstracte, vierkante, goudkleurige figuur bedekt met ogen, waarvan een purperen energiestraal uitgaat die het mensje in de schoot van de moeder op de aarde treft. Onderin het vierkant is een hoofdje getekend: dat is de ziel in de moederschoot van God. Het vierkant is een weergave van de abstractie 'God'. Ze ziet God hier als een vierkant goudpurperen vlak, omdat daardoor de vier windrichtingen kunnen worden aangegeven, waarmee ze de onbepaalde grootheid en weidsheid van God wil benadrukken. Ze geeft hier geen menselijk beeld van God, daarom tekent ze Hem als een abstract vlak. De ogen in het gouden vlak verwijzen naar de Sapientia, de Wijsheid van God. De wijsheid is van oorsprong vrouwelijk. In de wijsheidsliteratuur wordt gesproken van Vrouwe Sapientia. Hildegard benadrukt hier dus heel nadrukkelijk twee vrouwelijke aspecten van God: de moederschoot van de ziel en de wijsheid.

De ziel komt uit God en gaat in dit visioen ook weer naar God terug. De weg die de ziel moet gaan is er een van grote bedreiging, van angst, van vluchten en weerstand bieden. Elke mens heeft een andere zielentocht. Dat er verschillende soorten mensen zijn, wordt gesuggereerd in het eivormige plaatje waar mensen met schalen staan waarop kazen liggen: goede, vette kazen, wat mindere, magere kazen en bedorven kazen. Hildegard legt even verderop, buiten dit fragment, in haar tekst uit wat er met de drie soorten kazen wordt bedoeld. Het zijn de actieve en krachtige mensen, de zwakke en domme mensen en de gestoorde, energieloze mensen. Deze laatste soort is dikwijls verwekt onder het hoongelach van de duivel, door ouders die Gods geboden overtraden.

Jullie zien links boven in het ei de duivel zijn gif uit een paddenstoel toevoegen aan de kaas. In de rechterkolom is de duivel voortdurend dreigend aanwezig en soms beangstigend actief. Rechts onderaan ketenen de duivels de ziel. Vervolgens zie je de ziel tot aan de nek in het loden mengvat van een wijnpers, alwaar duivels haar uitpersen. En dat dat behoorlijk succesvol verloopt, kun je zien aan de brede, rode straal die links door een duivel wordt opgevangen. Het volgende plaatje toont het addergebroed en andere enge beesten die de ziel voortdurend met hun gif angst aanjagen. Maar de ziel biedt weerstand en probeert zich letterlijk te verbergen en in een berg te verschuilen. Maar als de nood het hoogst is, is de redding nabij. Opeens ervaart de ziel heel even de lieflijke, moederlijke aantrekkingskracht van Sion, de hemelse oorsprong, ver weg van de aardse boosaardigheid van het slechte Babylon. Ze vat weer moed en probeert de schuilplaats te verlaten.

De ziel begeeft zich dan naar een hogere plek, gedreven door verlangen terug te keren naar de veilige oorsprong in het moederhuis, de tent in het bovenste plaatje. Er worden nog belemmerende

activiteiten door de demonen ondernomen: ze werpen waterzeeën op en enge beesten kruisen het pad van de vluchtende ziel, maar desondanks weet de ziel de veilige tent te bereiken, omdat moeder ingrijpt, die de ziel opeens vleugels geeft, waarmee zij aan het gevaar kan ontkomen (bovenste plaatje). God geeft zijn genade en daarmee is het mogelijk alle duivelse belemmeringen uit de weg te ruimen en te overwinnen. Dit is een belangrijk theologisch statement van Hildegard: God grijpt in in het menselijk leven door Zijn genade.

Zelfs de attributen in de tent (de ivoren schalmeien en de langwerpige schilden) zijn door de miniaturist getekend. Het zijn de symbolen van bescherming (schild) en overwinning (schalmei). Eenmaal veilig in het huis aangekomen is de ziel onaantastbaar; de pijlen van de duivels ketsen af. De ziel richt sterke zuilen op van ijzer en van steen, als het ware zuilen die de onomstotelijke triomf moeten verbeelden, de overwinning op het kwaad en op de dood. En er is dus alle reden voor een beker wijn en geurende oliën. De ziel is teruggekeerd in de moederschoot van God.

Tot zo ver even een impressie van één van de visioenen van Hildegard von Bingen, maar ze is niet alleen daardoor bekend. We hoorden net ook al die muziek van haar. Ze was ook een begenadigd componiste van dit soort gregoriaanse liederen. En deze composities inspireerden bijv. Jannet Delver een jaar of 10 geleden weer tot een heel eigen toonzetting van die liederen, waarvan dan "Van liefde die overvloedig" weer het bekendste is. Ik had het graag willen zingen, maar daar heb je echt een koor bij nodig, dus helaas.

Een laatste aspect uit de werken van Hildegard wil ik ook nog even aanstippen. Het klooster van Hildegard lag op de Rupertsberg bij Bingen aan de Rijn. Langs die Rijn lagen wegen, en misschien voeren er ook wel boten. Het klooster was in elk geval goed bereikbaar. Daardoor kwamen er veel mensen langs die hulp zochten, hetzij in de vorm van advies, maar vaak ook met ziektes en verwondingen. En in dat klooster was in de loop der jaren veel kennis verzameld over de heilzame werking van kruiden en de voedingswaarde van gewassen e.d. Ook daar is van de hand van Hildegard een boek over verschenen met de titel "Physica" Met de hernieuwde aandacht voor haar werk in de afgelopen twee decennia heeft dit werk de aandacht getrokken in de natuurvoedings- en reformwereld. Twee jaar geleden geloof ik bij jouw feest, Joke, praatte ik even met Jan Willem en hij vertelde me toen, dat hij een veldje ingezaaid had met "spelt". Ik had er tot dan toe nog nooit van gehoord, maar in Physica wordt er dus een paar alinea's gewijd aan de gezondheidsaspecten van deze graansoort en daardoor is de vraag naar speltbrood aangezwengeld en je kunt het bij elke natuurvoedingswinkel, maar tegenwoordig ook bij diverse gewone supermarkten kopen. Enfin genoeg verteld. Zullen we een lied zingen, als voorbede. Ook daarin gaat het over een visioen, een visioen van vrede dat sinds mensenheugenis ons wacht. Aansluitend daarop is er dan gelegenheid voor iedereen om een kaarsje aan te steken en een eigen voorbede uit te spreken.

Leo van Driel